

JOŠKO KOVAČIĆ

Centar za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara
21450 Hvar

UDK: 949.75 Palagruža " 11/19"

PALAGRUŽA OD 12. DO 20. STOLJEĆA

*U prikazu se prema oskudnim, uglavnom objavljenim vrelima iznosi povijest ovog najudaljenijeg hrvatskog otočja usred Jadrana od 1177. g. do naših dana.**

Teško da je ikoji lokalitet - ne samo u hrvatskim zemljama nego i drugovdje - ušao u pisanu povijest na "slavniji" način od Palagruže, zemljovidno neznatnog no znanstveno i kulturno izvanredno važnog otočja, ujedno najudaljenije točke područja Republike Hrvatske u Jadranskom moru. Palagruža je u pisanim izvorima "izronila" pohodom - sasvim slučajnim i od nevolje - samoga poglavara europskog kršćanskog svijeta, pape Aleksandra Trećega. Dok je putovao u Mletke na povijesni susret s carem Fridrikom I. Barbarossom, s kojim je još jednom imao uglaviti uvijek krhki mir između "sacerdotium"-a i "imperium"-a¹, vremenske su nepogode nagnale Svetog Oca da se nakratko zaustavi na jednom od otočića Palagruže. Papa je krenuo na put rano ujutro u srijedu 9. ožujka 1177., na Pepelnicu, iz luke Vieste na talijanskoj obali, pošto je prethodno u tamošnjoj crkvi odslužio misu i obavio pepeljenje. Krenulo je trinaest galija, od kojih su se dvije teretne i još jedna zbog oluje kasnije vratile u polaznu luku. Olujno je vrijeme nagnalo brodovlje istog dana pred noć "na otok zvan Palagruža" (*ad insulam que dicitur Palagosa*)², gdje su "Bogu hvala sretno prispjeli". Vrhovni je Svećenik bio izmoren postom (prvi dan Korizme!) i olujnim morem te je "rado sišao na

kopno i... obilno večerao u dobru raspoloženju" (... *copiose ylariterque cenavit*). No domala, dok su svi još mirovali, iznenada zapuše "željkovani južnjak", pa su odmah radosno podignuta jedra i usred se noćne tmine smjesta krenulo dalje, a na čelu brodovlja plovila je kao najbrža Papina galija, osvijetljena predvodnim svjetlom. Nakon plovidbe kroz cijelu noć i sutrašnji dan do podne, Papa je s pratnjom stigao na Vis³. Boravak Aleksandra III. na Visu, njegov pohod Zadru i konačno sklapanje mira s Barbarossom u Mlecima događaji su koji, bez obzira na svoju važnost, prelaze okvir ovoga prikaza.

Inače, predaja hoće da su Papu na Palagruži dočekali i pogostili komiški ribari, te mu bili vodiči.⁴ Povijesna vrela o tome šute, a Papi s pratnjom zacijelo nije ni trebala pomoć u hrani, jer su tako dugu i tegobnu plovidbu uzduž hrvatske obale morali krenuti dobro opskrbljeni. Osim toga, ribarstvo je u hvarskoj Općini, kojoj je već tada pripadao Vis, a nesumnjivo i Palagruža, bilo u 12. stoljeću po svoj prilici još u povojima, jer se i 150 godina kasnije, u najstarijem dijelu općinskog Statuta redigiranom 1331. g., spominje samo ovlašno kao očito sasvim nerazvijeno⁵, a Palagruža se kao toponim tu uopće i ne navodi. Kasnije se ovdje ribalo samo u proljetnim i ljetnim mjesecima, od travnja do listopada (v. dalje). Stoga i nije odveć vjerojatno da su se na ovom udaljenom otočiću te davne, olujne zimske noći zatekli ribari, a još je nevjerojatnije da bi bili mogli materijalno pomoći Papi i njegovoj pratnji, koja je na 10 galija morala biti veoma brojna.

Kao što je naglo i blistavo "izronila" na povijesnom obzorju, Palagruža je odmah u nj i "potonula", jer kroz četiri sljedeća stoljeća nemamo o njoj nikakvih podataka. Istina, neki pisci hoće da je ovdje u ranijem srednjem vijeku postojao benediktinski samostan, ili barem hospicij, s crkvicom sv. Mihovila⁶. O samoj će crkvi biti riječi nešto kasnije, dok o boravku benediktinaca ili drugih monaha na Palagruži nema dosad ni arheoloških ni pisanih potvrda. Dok se takve ne nađu, moramo prihvatiti zaključak najvećeg auktoriteta za hrvatsko benediktinsko monaštvo, dr. Ivana Ostojića: "*Za samostan na Palagruži nemamo upravo nikakva svjedočanstva, a nije ni vjerojatno, da je na malenom i pustom školju mogao postojati*".

Palagruža se našla u žiži gospodarskog zanimanja kad se u hvarsko-viškoj komuni počevši od 15., no posebice u 16. stoljeću veoma razvilo ribarstvo, postavši dosko-

ra najunosnijom ovdašnjom privrednom granom⁸. Brojni su dokumenti o ribarstvu na Palagruži od konca 16. do konca 18. stoljeća. Ribolov je ovdje bio pričuvan za komiške mreže stajačice (sardelare, vojge), dok su drugdje u hvarsko-viškom moru zavladaile mreže pote-gača (trate). Zbog pogibelji od turskih i inih gusara te pljačke ribarski su brodovi isplivljavali naoružani i u konvoju, a za boravka na otočju vlast je bila u rukama dvojice glavara, "kapetana" Palagruže, kojima su se svi morali pokoravati pod prijetnjom i smrtne kazne! Ribari su na Palagruži također bili dužni stražariti i javljati o kretanju neprijateljskog brodovlja dimom ili vatrom⁹. Ovdje kao i drugdje u hvarskoj općini sva je ulovljena riba bila podvrgnuta općinskom opororezivanju u količini ili protuvrijednosti od jedne desetine ulova¹⁰.

Svi školji oko Hvara i Visa pripadahu hvarskoj općini, koja ih je davala u zakup posebnicima za ispašu, sadnju loze i sijanje žita, odnosno za pobiranje prihoda s tamošnjih općinskih zemalja. Tako je zakupnina za žito s "Pelagosa" iznosila 1644. 30 libara, 1678. zakupi pala-gruško žito Jakov Hektorović za svega 10 šolada, 1680. Grgur Bučić za 12 libara, a 1681. parun Antun Garbati za 5 libara. U sljedećem je stoljeću zakupio žito na Palagruži 1705. Ivan Turbalo za 34 libre, 1706. Mihovil Radutović (31 libra), dok se 1718. ustvrđuje da se nije moglo naći zakupnika¹¹. Mislimo da općinski posjed nad otokom svje-doči kako ovdje nije ranije bilo benediktinaca, a jednogodišnja kultura oskudnih žitarica da tu nije bilo, ni moglo biti, stalnih stanovnika.

U drugoj polovici 17. st. nastojala je zagospodariti Palagružom hvarska vlasteoska obitelj Vitaljević-Vidali. Jerolim i Petar Vidali dobili su, čini se, od Općine zemlju na Palagruži u investituru, a onda ovdje sagradili i kulu za osiguranje od gusarskih napada. Kula je međutim srušena naredbom mletačkih vlasti u ljeto 1664., nakon prosvjeda napuljskog Potkralja kojemu se ovo utvrđivanje na morskoj granici nije sviđalo¹². No prave motive ove zamašne investicije Vidalijevih doznajemo iz izvješća generalnog providura Zorzia Morosinia od 11. VI. 1672. Vidalijevi su tada opet prikupljali građu za ponovnu gradnju kule, a istovremeno, pored dohotka u žitaricama, oružanim brodom utjerivali i namet od ulovljene ribe, pa su ih Komižani tužili mletačkim vlastima, a ove stale na stranu ribara¹³. Očito su žitarice bile samo izlika da se

pokuša zavladata bogatim palagruškim ribolovnim područjem. Iste godine zabrani doista Dužd Jerolimu Vidaliju obnavljanje srušene kule i svako uznemiravanje ribara¹⁴.

God. 1774., 13. svibnja, dade hvarski biskup Petar Riboli dozvolu komiškome kapelanu da ode na Palagružu i služi misu za tamošnje ribare "u kapeli sagrađenoj pred više godina" (*Capella gia anni erretta*). Isti je biskup međutim već 1777. zabranio u njoj bogoslužje jer crkvice nije imala vratnica (*Scurri alle Porte della Chiesa*). U dopisu komiškog župnika i crkovinara 25. V. 1824. veli se da na Palagruži, "koja pripada području ove župe", žitelji ribare "vojgama" od travnja do listopada svake godine i da su tu bili sagrađili crkvicu, uzdržavanu od istih ribara. Pred 40-ak godina imali su je popraviti, što zbog pomanjkanja sredstava međutim nisu učinili, pa je postala ruševina. Ribari su tvrdo vjerovali da je upravo zapuštenost crkvice bila uzrokom slaboga ribolova (*notabilissimo degrado della pescaggione*) oko Palagruže, što nije bio slučaj na Svecu, gdje je crkvice bila u službi! Stoga su palagrušku vlasnici vojgi (tada oko stotinjak njih) željeli obnoviti na svoj trošak. Biskup je povoljno popratio ovu molbu, no Vlada je zahtijevala da je opskrbe dostatnim nadarjem (*dote sufficiente*), tj. stalnim prihodima, pa od toga nije bilo ništa. Crkva je obnovljena, odnosno nova sagrađena na njenom mjestu istom 50-ak godina kasnije, kad je Palagruža dobila stalne stanovnike izgradnjom svjetionika. Obnovljena je troškom iste Pomorske uprave u Trstu, a blagoslovio ju je hvarski biskup dr. Andrija Ilijić 29. svibnja 1879. godine pod naslovom sv. Mihovila arkandela, i povjerio je brizi komiškog župnika, "kome po pravu pripada". U kolovozu 1886. želi spomenuta Pomorska uprava da koji komiški svećenik misi na Palagruži barem nekoliko puta godišnje za svjetioničare i ribare, za što će ona doprinositi 50 fiorina godišnje. Od 15. IX. do 5. X. iste godine ovdje boravi komiški kapelan don Ivan Luxio. Tu je zatekao 13 svjetioničara i članova njihovih obitelji te oko 140 ribara s 28 vojgi, dok je prije, veli, znalo biti i 400 ribara. Služio je misu i vršio druge obrede, a kao zanimljivost navodi da se, po predaji, pred oko stotinu godina odronilo stijenje školja i pokopalo ribare u barakama na žalu. - Imamo fotografiju crkvice iz 1904. godine, na kojoj se vidi da bijaše obnovljena u neoromaničkom slogu. Porušile su je bombardiranjem

austrougarske torpiljarke u napadu na Palagružu na blagdan Velike Gospe 1915. godine, pošto su otočje prethodno bili okupirali Talijani¹⁵.

Iz iznesenog je vidljivo da je, prema pisanim vrelima, crkvice na Palagruži nastala u 18. a bila obnovljena u 19. stoljeću, pa se stoga ne može vezivati s benediktincima, unatoč titularu koji je, međutim, vjerojatno uzet po nekoć benediktinskom Sv. Mihovilu iznad Komiže. No samo će arheološka ispitivanja pokazati nije li ipak podignuta na mjestu starije (sakralne ili profane) građevine.

Ono pak što je na Palagruži u novijim stoljećima uvijek bilo najvažnije - ribolov - na sugestivan je način opisao J. Božanić¹⁶.

Palagruža je pripadala hvarskoj općini sve do 1811./12., kada je ta stara komuna voljom francuske vlasti bila rascjepkana na sedam manjih općina, čime je ovo otočje logično pripalo i u formalnom pogledu matičnoj Komiži. U državnom je pak pogledu Palagruža dijelila sudbinu najbliže obale sve do 1921., kada je zlosretnim ugovorom u Rapallu pripadala Italiji¹⁷. Otok je Vis onda pripao Jugoslaviji, pa je Palagruža nato bila upisana u zemljišne knjige susjednog Lastova, koje je tada također pripalo Italiji. Mirovnim ugovorom iz 1947. i Lastovo su i Palagruža vraćeni Jugoslaviji, odnosno Hrvatskoj. Sukladno tome i prijašnjem pravnom stanju Palagruža je 1961. ponovno upisana u zemljišnik tadašnje jedinstvene općine Vis, odnosno k.o. Komiža. Začudo je 1987. godine lastovski zastupnik u Saboru ondašnje SR Hrvatske pokrenuo pitanje navodno sporne pripadnosti Palagruže, tražeći da se "vrati" Lastovu. To je međutim odbijeno od nadležnog Republičkog sekretarijata za pravosuđe i upravu SRH već 1988. Palagruža je s Visom i Lastovom postala 1989. otvorena za strane turiste, što je 15-ak godina bilo zabranjeno zbog "vojne zone". Pripadnost Palagruže Visu (odnosno od 1993. obnovljenoj općini Komiža) konačno je potvrdilo Ministarstvo pravosuđa i uprave Republike Hrvatske u rujnu 1992.¹⁸

Iste je godine, 30. svibnja, sav viški akvatorij konačno napustila jugoslavenska vojska i mornarica, čime je Palagruža i stvarno pripala novoj Hrvatskoj.

U travnju je 1995. rješenjem Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine u Splitu otočje Palagruža proglašeno zaštićenim spomenikom¹⁹.

- * Na izuzetnoj i nesebičnoj pomoći za većinu objavljene građe o Palagruži zahvaljujem savjetniku Branku Kiriginu iz splitskog Arheološkog muzeja.
- ¹ A. Franzen: Pregled povijesti Crkve, Zagreb 1970, 150.
- ² U objavljenom tekstu: Palacios, no vjerujemo da je riječ o krivom čitanju, odnosno prepisivanju rukopisnog izvornika. U beneventani "g" veoma nalikuje ligaturi "cj" (=ci). - Etimologiju imena Palagruža (tal. Pelagosa) valja svakako tražiti u grčkom "pelagos" odn. latinskom "pelagus" - otvoreno more, pa dakle znači "pučinski otok", što posve odgovara stvarnosti.
- ³ A. M. Strgačić: Papa Aleksandar III. u Zadru, Radovi Instituta JAZU u Zadru I., Zagreb 1954, 161-164.
- ⁴ M. Oreb: Papa Aleksandar III. na Visu, *Adrias* 4-5, Split 1993-1994, 92-98.
- ⁵ (S. Ljubić:) Statuta et leges... civitatis et insulae Lesinae, Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium I., III., *Zagrabiae* 1882-3, 201, 203-204, 219.
- ⁶ R. Bučić: Santa Maria de Lesna..., *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LII., Split 1949, 112; N. Petrić: Palagruža (Pelagosa) - arheološki most Jadrana, *Arheološki pregled* 17, Beograd 1975, 172-173 (uz stanovite rezerve); N. D. Uboković: Asocijacija na reambulaciju Palagruže, *Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine Hvar* 78/1976, 5-6; A. V. Mardešić: Povijesna zrnca o otocima viškog arhipelaga, I., *Vis-Komiža* 1993, 51 sll (misli da je benediktinskoj prethodila ranokršćanska monaška zajednica).
- ⁷ I. Ostojić: Benediktinci u Hrvatskoj, II., Split 1964, 390.
- ⁸ I. Kasandrić: Hvarski pučki ustanak, Split 1978, 24 i 29-30.
- ⁹ G. Novak: Dokumenti za povijest ribarstva na istočnoj obali Jadranskog mora. Svezak I. Otoci Vis i Hvar. Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 4, Zagreb 1952, 21, 45-50, 65-66, 69-75, 77-78, 79-82, 84-87, 89, 102-106, 113-115, 121-122, 125-132, 137-144, 147-148, 150-157, 161-164, 195.
- I različiti Britanci koji su ovuda putovali u 16. i 17. st. spominju Palagružu kao stjenovito, neplodno i za plovidbu pogibeljno otočje. Zanimljiv je navod Morysona iz 1595., dvojbene i nepotvrđene iz drugih izvora, da se tada na Palagruži "zadržavao i skrivao" neimenovani turski gusar iz Alžira, "otimajući bogat plijen od... trgovaca" (Z. Levental: Britanski putnici u našim krajevima od sredine 15. pa do početka 19. veka, *Dečje novine*, Gornji Milanovac 1989).
- ¹⁰ G. Novak, n.d. (9), 197 sll.
- ¹¹ Statuta (bilj. 4), 480; Arhiv Centra za zaštitu kulturne baštine u Hvaru, *Libro Mosti 1660-1680*, 31v, 57v, 73; *Libro I Deliberazioni de Dazi*, 21v-22, 37v, 166. - Usp. članak potpisanoga u "Nedjeljnog Dalmaciji", Split, 25. X. 1987, 11, objavljen pod senzacionalističkim naslovom "Palagruža je - hvarska". Moje prosvjedno pismo u vezi s ovim naslovom, jednako netočnim kao i nadnaslov i podnaslov: "Ni viška, ni lastovska - to piše itd." uredništvo nije htjelo objaviti.
- ¹² F. Difnik: Povijest kandijskog rata u Dalmaciji (prev. S. i D. Kečkemet), Split 1986, 276-277.
- ¹³ Giul.o// Vidali aveva fabricato Torre sopra lo scoglio Pelagosa per ordine del Senato, ma fu poi demolita per ordine del P.r Gnal Catterin Cornaro. Ora egli di nuovo prepara materiali ivi per rifabricarla e leva con sua feluca armata corrisponsioni di pesce dai pescatori ivi, e delle biave, che nascono. I Comisani reclamarono al Senato, ed egli rilevò veri tali fatti,

- onde chiamò il Vidali a giustificarsi - Povijesni arhiv u Zadru, Ostavština don Šime Ljubića, kut. 3, V., 6, 161.
- ¹⁴ G. Novak, n.d. (9), 96-98. - Ovaj pokušaj prisvajanja Palagruže spominje i slavni engleski učenjak R. F. Burton u opisu svog pohoda Palagruži 1876. (A Visit to Lissa and Pelagosa, Journal of the Royal Geographical Society XLIX/1879, 179), ali zaodjeven u polulegendarno ruho (Vidalijeve zove njihovim starim rodovskim imenom: Slavogosti) i krivo smješten u 13. stoljeće. - Burtonovo krivo čitanje (ili tiskarska greška?) da su Vidali-Slavogosti "Lusignan family" (umjesto: Lesignan, tj. "Lesignana famiglia" - hvarska obitelj!) dalje mistificira M. Groller v. Mildenser (Topografisch-Geologische Skizze der Inselgruppe Pelagosa, im Adriatischen Meere, Mittheilungen aus dem Jahrbuche der Kön. Ungarischen Geologischen Anstalt, VII., Budapest 1884-87, 143-144), poistovjećujući ove tobožnje "Lusignan" s poznatom križarskom obitelji koja je jedno vrijeme vladala Ciprom. Po njemu slično i Baldacci (n.d., bilj. 17).
- ¹⁵ Biskupski arhiv u Hvaru: Riboli Epistolar. Secundus, 112 i Riboli Epistol. Tertius, 59; br. 367, 439 i 453/1824, 843 i 896/1879, 34/1880, 832, 981 i 1071/1886; Eine Osterfahrt nach Pelagosa. Von Prof. Max Kleiber, Munchen. Mitteilungen des Turistenvereines "Adria", 1, Wien, Januar 1912, 8; A. V. Mardešić, n.d. (6), 63 i 203. - Predaju o stradanju ribara zbog odrona stijenja navodi i Burton (n.d. /14/, 180-181), iznoseći mišljenje da je odron bio uzrokovan potresom i da se Palagruža drobi, te da će nestati u moru kao što se jednom iz njega i izdignula! Usporedno na str. 178 navodi i mnijenje A. Fortisa (Viaggio in Dalmazia, II., Venezia MDCCLXXIV., 162) da je Palagruža ostatak drevnog vulkana. Mjesto se predajnog odrona zove Pol Forane - Pod Hvarane, jer da su nastradali upravo hvarski ribari za objeda, svi osim jednog dječaka (J. Božanić: Komiška ribarska epopeja, Čakavska rič 1-2, Split 1983, 98). Shema se predaje doima mitskom i dosad o događaju nema potvrde u pisanim izvorima.
- ¹⁶ N.d. (15).
- ¹⁷ Svojata je za Italiju G. Marinelli (La questione dell'isola di Pelagosa, Natura ed Arte, 6, Milano 1892 - p.o. u arhivu Centra za zaštitu kulturne baštine Hvara, Mali fondovi 15b, iz ostavštine P. Kasandrića, književnika i atašea u jugoslavenskoj ambasadi u Rimu iza 1. svj. rata, koji se istaknuo borbom za očuvanje hrvatskog identiteta naše obale). Po Marinelliju je Palagruža tobože "res nullius", a da je u 1. polovici 19. st. smatrana pripadnom Napuljskom kraljevstvu. Po njemu bi trebala pripasti Italiji na temelju zemljopisne udaljenosti, dok povijesne argumente previda. Članak je u irendentičke svrhe pretiskan u: La rivista dalmatica, 65, Roma 1994, kao i članak A. Baldacci-a: Un saluto alle Pelagose, iz 1911. g.
- ¹⁸ R. Kovačević: Palagruža - viška ili lastovska?, Nedjeljna Dalmacija, 11. X. 1987, 9; M. Pećarević: Palagruža pripada Visu, Slobodna Dalmacija, 22. VI. 1988, 8; O. R(amljak): Palagruža - Visu, isto, 5. X. 1988, 5; J. Mirić: Vis i Lastovo - otvoreni, isto, 20. IV. 1989, 3; M. Pećarević: Palagruža i službeno - viška, isto, 25. IX. 1992, 7; A. V. Mardešić, n.d. (6), 190-193. - Motivi ovog lastovskog posizanja nisu posve jasni; govorkalo se i o (nebuloznim) naftnim nalazištima.
- ¹⁹ D. Straka: Palagruža - spomenik, Slobodna Dalmacija, 19. IV. 1995, 29. - S. Piplović (Svjetlo u srcu Jadrana, Slobodna Dalmacija, 26. VI. 1995, 8) spominje dvije crkvice sv. Mihovila na Palagruži. Prema nekim se podacima u ruševini starije čuvao petrolej za svjetionik. Po tome bi se reklo da crkva iz 19. st. nije sagrađena na mjetu prethodne, o čemu bi valjalo povesti računa pri eventualnim istraživanjima.

- I. Rubić (Naši otoci na Jadranu, Split 1952, 143) spominje legendu po kojoj je komiška obitelj Borčić u 19. st. // tobože kupila Palagružu, i to od nadbiskupa grada Vieste (! kojemu nikada nije pripadala) - usp. A. V. Mardešić, n.d. (6), 67. To je bez povijesnog temelja, a u najboljem je slučaju riječ o pokušaju prisvajanja sličnom onome Vidalijevih u 17. st.

DODATAK:

Sadržaj je gornjega članka bio iznesen na simpoziju o Palagruži održanom u Splitu potkraj lipnja 1995. g., dok je sam članak, zbog neblagovremenih i proizvoljnih intervencija uredništva, potpisani bio prisiljen povući. U međuvremenu su izlaganja s toga simpozija objavljena u zborniku: Palagruža - jadranski dragulj, Split-Kaštela 1996. U zborniku je A. V. Mardešić (u članku: Monaške zajednice na Palagruži, str. 45-49) ponovno pokušao osnažiti tezu o tobožnjim samostanima na otočiću, ne iznoseći međutim ni ovdje tome u prilog nijedan ozbiljan ukazatelj, a kamo li dokaz. Od arheološke evidencije koju donosi prema Marchesettiju prvo je očito rimski poganski natpis klesan klasičnom kapitalom, dok drugi fragment nije ni križ, a još manje "kristogram". Ranokršćanske lucerne slične onoj pronađenoj na Palagruži nahode se posvuda i ne mogu potvrditi postojanje nekog "ranokršćanskog samostana". Za postojanje pak srednjovjekovnog, benediktinskog cenobija nema baš nikoje potvrde. Ako "opat Sv. Mihovila" spomenut na zadarskoj sinodi 1094/95. g. i nije bio onaj samostana na Susku, nema potrebe povezivati ovaj titular s Palagružom, koja nije ni pripadala zadarskoj (nad)biskupiji prije sredine 12. st. i na kojoj se ne može ni zamisliti "opatijska".

U pogledu simpatične, ali neutemeljene legende o "komiškim ribarima" koji su ovdje "dočekali Papu" 1177. g. i čak mu bili peljari, treba uz već izneseno naglasiti da je Papa plovio pomorskim putem dobro poznatim još od antike i da u tome njegovo brodovlje nije trebalo nikakve improvizirane pomoći, dok Komiža koncem 12. st. nije ni postojala kao stalno naselje. Višani su doduše obrađivali benediktinske posjede u komiškoj uvali barem od toga vremena, ali su bili trajno nastanjeni u naseljima u unutrašnjosti otoka (tako se i stari komiški rodovi Božanić i Mardešić u 14. st. spominju u Velom selu - Arhiv HAZU, Stj. 1 i 3). G. Novak iznosi da je trajno naseljavanje današnjih mjesta Visa i Komiže počelo istom nakon katalonskog pustošenja krajem 15. st. (Vis, I., Zagreb 1961, 105). Ribanje pak vojskama na Palagruži razvilo se istom onda kada su ove jednostavnije i starije mreže bile iz dostupnijih dijelova viškog akvatorija istisnute od složenijih i lukrativnijih mreža "trata" (J. Božanić u nav. zborniku, 59), a to nije moglo biti mnogo ranije od kraja 16. st., kad se i spominje u izvorima.

PALAGRUŽA FROM THE 12th TO THE 20th CENTURIES

Summary

The paper produces a brief outline of the history of Palagruža (Pelagosa in Italian), a tiny archipelago in the midst of Adriatic sea and the farthest part of the Republic of Croatia, from the late 12th c. to our days.

It entered written history in a spectacular way, by a fortuitous visit in March 1177 by the Pope Alexander the Third, who found shelter here in a gale while on his way to Venice, where he was to negotiate peace with the Emperor Barbarossa. After that there are no written records on Palagruža till the end of the 16th c. The opinion of some authors that there were first an Early Christian and later a Benedictine monastery on this islet is not corroborated either by archeological or by written evidence, and a chapel dedicated to St. Michael was erected here only in the 18th c. Rebuilt in the 19th c., it was destroyed in the First World War. The archipelago belonged since ancient times to the Bishopric of Hvar and the parish of Komiža.

From the 16th c. to present times Palagruža was above all important as an exceptional fishing area, mostly for the inhabitants of Komiža on the island of Vis. Up to the beginning of the 19th c. it belonged to the Commune of Hvar, which levied taxes here on the fish caught and scarce cereals sown. An interesting attempt was made in the 17th c. by the patrician family Vitaljević-Vidali of Hvar to turn Palagruža into their feudal domain, for the sake of ample income out of fishing.

The paper also deals with political and administrative history of Palagruža of recent times and lists historical sources on the island, both published and unpublished.